Městské a horní právo (privilegium, městský a horní řád, vztah města a hor)

Urban and mining privileges (priviliges, urban and mining rules, relation between town and mountains)

JIŘÍ VOSÁHLO

Abstract:

The article surveyes the development of Jihlava´s urban and mining privileges. It concerns Jihlava´s legal document A, which contains in Latin the oldest known texts of the priviliges of King Václav I. And of Margrave Přemysl, texts of urban and mining rules. Then Jihlava´s legal document B, which contains the same legal texts in a later Latin ver-sion, and Jihlava´s legal document C, which contains only mining rules in the newest, German version. Jihlava´s urban and mining rules representing two independent legal do-cuments became fundamental to the legislative background, which lasted in Jihlava til the 16 th century, and had significance for other towns and mining areas.

Key words:

Jihlava´s law, urban law, mining law, privilege, urban rule, mining rule, relationship between town and surrounding mountains, activity and spreading of Jihlava´s urban and mining privileges

Jihlavské právo městské a horní přitahuje zájem historiků, zejména německých a českých, po více než dvě staletí (Hoffmann 1959, 27; Jangl 2002, 15 a 24). Je tomu tak zejména proto, že zahrnovalo významné výsady udělené ve 13. století horníkům v českém státu, dále představovalo nejstarší kodifikaci zvláštního městského práva u nás a bylo též nejstarší kodifikací horního práva ve střední Evropě (Jangl 2002, 15).

Jihlavské právo městské a horní se stalo předlohou pro právní úpravy v dalších městech a horních místech (Hoffmann 1959; Jangl 2002; Křesadlo 1992; Křesadlo 1999; Smržová 1999) a základem právního prostředí, které se v Jihlavě udrželo až do 16. století (Hoffmann 1959, 18 a 26; Křesadlo 1992, 45; Křesadlo 1999, 74 a 75).

Pro poznání vývoje jihlavského práva městského a horního a vztahu města s okolními doly ve 13. a na počátku 14. století jsou základními a nejautentičtějšími dokumenty tři listiny uchovávané ve fondech SOkA Jihlava. Jsou to jihlavská právní listina A (SOkA Jihlava, listina č. 1), zkráceně označovaná „JPA", obsahující v latinském znění nejstarší známé texty privilegia krále Václava I. a markraběte Přemysla, městského řádu a horního řádu, dále jihlavská právní listina B (SOkA Jihlava, listina č. 2), též „JPB", obsahující latinský text privilegia, městského řádu a horního řádu v pozdějším znění, a jihlavská právní listina C (SOkA Jihlava, listina č. 3), též „JPC", obsahující pouze horní řád, a to v nejmladším, německém znění.

Okolo poloviny 13. století dospěl vývoj Jihlavy jako nového městského útvaru a provoz na okolních stříbrnorudných ložiskách do fáze, kdy bylo potřebné a možné pro ně kodifikovat základní právní normy. Původ ustanovení jihlavského práva městského i horního bývá hledán v Českých zemích i v okolních evropských regionech. Městské právo jihlavské vykazuje určité shody s domácím právem zemským, rakouským městským právem enžským (1212) a vídeňským (1221), městským právem brněnským (1243), právem flanderským a s městským právem hlubčickým (Hoffmann 1959, 15; Hlubčice, dnes Głubczyce v Polsku, náležejí k historickému území Horního Slezska, městská práva byla Hlubčicím obnovena Přemyslem II. Otakarem r. 1270). Někteří historikové přitom mají za zdroj jihlavského městského práva zejména právo flanderské (Hoffmann 1959, 15), jiní považují za ověřené a prokázané vztahy k právu zemskému, Brnu a Vídni, a předpokládají i vliv dosavadních domácích zvyklostí a (zvykového) práva zemského (Křesadlo 1992, 36; Křesadlo 1999, 67). V případě původu ustanovení jihlavského práva horního bývá uvažováno jak o dosavadních domácích zvyklostech (Hoffmann 1959, 19; Křesadlo 1992, 36; Křesadlo 1999, 67) a (zvykovém) právu zemském (Křesadlo 1992, 36; Křesadlo 1999, 67),

tak i o alpské oblasti (Hoffmann 1959, 19; Křesadlo 1992, 36; Křesadlo 1999, 67), zejména Tyrolsku, a dále o zkušenostech a zvyklostech ze Saska, Harzu a Slovenska (Křesadlo 1992, 36; Křesadlo 1999, 67). Po prvotní kodifikaci bylo právo městské a horní v Jihlavě dále rozvíjeno prostřednictvím statutů, ustanovení všeobecné povahy (Hoffmann 1959, 11), naučení, poučení v určitých právních věcech (Hoffmann 1959, 12; Sternberg 1838, 59 - 60; SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/28) a nálezů, právních výroků (Hoffmann 1959, 12 a 15; SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/28).

Jihlavské právo horní dosáhlo větší proslulosti než právo městské a odráží se v něm dva právní principy (které zde ovšem nejsou výslovně vyjádřeny) - horní regál a svobodné horní podnikání (Hoffmann 1959, 19; Křesadlo 1992, 40; Křesadlo 1999, 69). Horní regál znamenal právo panovníka na výhradní dispozici s ložisky drahých kovů (Jangl 1986, 35), tedy vyjadřoval oddělení panovníkova vlastnického nároku k ložisku drahého kovu od nároku pozemkové vrchnosti na vlastnictví půdy (Hoffmann 1959, 19; Křesadlo 1992, 40; Křesadlo 1999, 69). Princip odděleného vlastnictví ložiska vyhrazeného nerostu od vlastnictví pozemku je obsažen v českém horním právu doposud, srv. § 5 a 7 zákona č. 44/1988 Sb. o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění pozdějších předpisů. Svobodné horní podnikání pak znamenalo, že při splnění určitých povinností vůči panovníkovi a pozemkové vrchnosti mohl kdokoliv ložiska drahých kovů hledat a dobývat (Hoffmann 1959, 19; Křesadlo 1992, 40; Křesadlo 1999, 69). Tyto dva právní předpoklady, spolu s mimořádně příznivým ekonomickým postavením stříbra jako mincovního kovu a dobrou dobyvatelností nově objevených rudních ložisek, vedly okolo poloviny 13. století ke konjunktuře hornictví v centrální části Vysočiny.

Nejstarší známý pramen jihlavského práva městského a horního, totiž jihlavská právní listina A (SOkA Jihlava, listina č. 1), je současně dokumentem nejvíce diskutovaným. Nalezena byla až v 18. století v jihlavském městském archivu Johannem Heinrichem Marzym jako obal na spisy týkající se Brtnice a v jeho jihlavské kronice bylo její znění jako pramen také pravděpodobně prvně použito (Jangl 2002, 31, 32, 39 a 40). Snad tyto nálezové okolnosti, nejasná předchozí historie listiny a formální nedostatky v jejím sepsání i zpečetění (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 24 a 29; Křesadlo 1999, 68 a 73) vedly historiky k často zcela rozdílným názorům na vznik JPA; někteří ji považovali za nepochybně pravou panovnickou listinu, jiní za starý padělek či falzum a vyslovena byla i myšlenka, zda není (novodobým) falzem Bočkovým (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 24, 29 a 30; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 68). Tak, jako se různí názory na pravost JPA, liší se také názory na dobu jejího vzniku a zpečetění. Uvažována je polovina 13. století, mezi léty 1247 - 1253 (Jangl 2002, 26), nejčastěji rok 1249 (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 26) či doba (o několik let) pozdější (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 33). Jiní uvažují o předchůdci této listiny - svodu právních ustanovení vzniklém okolo poloviny 13. století a postupně doplňovaném - a sepsání JPA koncem sedmdesátých let 13. století, přičemž původní městská pečeť měla být nahrazena pečetěmi krále Václava I. a markraběte Přemysla až někdy před tím, než roku 1359 císař a král Karel IV. Jihlavě Václavovo a Přemyslovo privilegium potvrdil (Křesadlo 1992, 37 a 39; Křesadlo 1999, 68, 72 a 73). Další autoři považují za nejpravděpodobnější pro vznik JPA šedesátá, resp. šedesátá až osmdesátá, léta 13. století, konec 13. století (Jangl 2002, 26) či až 14. století (Hoffmann 1959, 10). Možné zpečetění listiny v souvislosti s konfirmací Karla IV. roku 1359 někteří historikové potvrzují (Jangl 2002, 29), jiní spíše vylučují (Jangl 2002, 30 a 34). Uvažováno bylo i padělání celé listiny A. Bočkem ve třicátých letech 19. století (Jangl 2002, 26). Zřejmě nejsprávnější pohled na vznik JPA nabízí hypotéza, že původně byla právní pomůckou - postupně doplňovanou sbírkou právních předpisů různé právní síly, opatřenou městskou pečetí - v jihlavské městské kanceláři; teprve dodatečným přivěšením pečetí krále Václava I. a markraběte Přemysla (v dosud neznámé době a z neznámých příčin) vznikla falešná panovnická listina (Jangl 2002, 16, 17, 24, 29 a 34). Odhlédneme-li od složitého vývoje JPA a soustředíme-li se na obsah právních předpisů v ní uvedených (Jangl 2002, 17 a 34), je zřejmé, že ve srovnání s JPB obsahuje starší, tedy vývojově nejstarší známé znění privilegia krále Václava I. a markraběte Přemysla (Jangl 1977, 11 - 13), městského řádu (Hoffmann 1959, 70) i horního řádu (Jangl 1979, 13 - 19; Vosáhlo 1995, 33 - 34).

Jihlavská právní listina B (SOkA Jihlava, listina č. 2) zavdává příčin k polemikám historiků daleko méně. Je opatřena pouze městskou pečetí. Staršími autory byl její vznik kladen do širokého rozmezí druhé poloviny 13. až první poloviny 14. století (Jangl 2002, 26), avšak novější výzkumy situují její vyhotovení do doby nepříliš vzdálené od konce 13. století (Jangl 2002, 33), tj. do období let 1288 - 1293 (Jangl 2002, 26), kolem roku 1293 (Jangl 2002, 27), do let po roce 1296 (Jangl 2002, 27), nejčastěji ovšem do doby kolem roku 1290 (Hoffmann 1959, 13 a 21; Jangl 2002, 26 - 27; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 70). Za jejího pisatele je považován jihlavský městský notář a rektor farní školy Heřman (Hoffmann 1959, 13; Křesadlo 1999, 68 a 70). V úsudcích o skutečném účelu JPB nejsou historikové jednotní. Mohla být kodifikací městského a horního práva rozšířeného praxí několika desítek let (Hoff-

mann 1959, 13) a být určena pro domácí potřebu města (Křesadlo 1999, 70), tedy obdobně jako JPA mohla být sbírkou právních předpisů různé právní síly a sloužit jako právní pomůcka především v jihlavské městské kanceláři (Jangl 2002, 17). Bývá ale také považována za formu, v níž bylo jihlavské právo sdělováno (Křesadlo 1992, 37) jiným městům a horním místům, přičemž pro četné formální i věcné chyby nebyl exemplář JPB do neznámého místa (nakonec) odeslán (Křesadlo 1999, 70). V porovnání s JPA poskytuje JPB pozdější, rozšířenou podobu práva městského i horního (Hoffmann 1959, 13; Křesadlo 1999, 70), a to v ustanoveních privilegia Václava I. a markraběte Přemysla (Jangl 1977, 11 - 13), městského řádu (Hoffmann 1959, 70) i horního řádu (Hoffmann 1959, 21; Jangl 1979, 13 - 19).

Lze-li JPA a JPB považovat za sbírky právních předpisů různé právní síly (Jangl 2002, 17 a 29) nebo snad dokonce za předchůdce jihlavských právních knih, pak jsou soupisem nejspíše tří výchozích dokumentů: privilegia, městského řádu a horního řádu (Jangl 2002, 17 a 34). Tuto možnost podporuje i skutečnost, že ještě coby části JPA a JPB byly privilegium i oba řády, každý zvlášť, doplňovány o nová ustanovení (Hoffmann 1959, 21 a 70; Jangl 1977, 11 - 13; Jangl 1979, 13 - 19). Udělení privilegia bývá datováno do poloviny 13. století (Jangl 2002, 27 a 33; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 67), nejčastěji pravdě-podobně do roku 1249 (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 18, 26, 27, 33 a 34; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 67 a 72), do období skončení bojů mezi králem Václavem I. a markrabětem Přemyslem (Hoffmann 1959, 10; Jangl 2002, 18). Údajný pobyt krále a jeho syna v Jihlavě v době od 15. do 24. srpna, kdy mělo dojít k sepsání listiny (Hoffmann 1959, 10), se ovšem zdá být velmi nepravděpodobný, protože dobová kronika hovoří o jiném královĕ programu v oněch dnech (Fiala et al. 1974, 104 - 106). Uvažováno je také vydání privilegia v Brně okolo 13. prosince 1249 (Jangl 2002, 18). Privilegium adresoval měšťanům v Jihlavě a horníkům usazeným kdekoliv v Království českém král Václav I. a s odkazem na otcovu vůli se k němu připojil markrabě moravský Přemysl (Jangl 1977, 11 - 12). Týkalo se tedy nejen Jihlavy a jejích dolů, ale stalo se základem svobod horníků a horních měst kdekoli v království (Jangl 2002, 22 a 33). Dle JPA a snad tedy v původním znění privilegium zahrnovalo čtyři články (Jangl 2002, 22 - 23), které se v JPA a JPB od sebe liší pouze ve formulačních detailech (Jangl 1977, 12). Článek I. stanovil, že žádný z pánů, šlechticů, rytířů, krajských soudců nebo dvořanů království si nesmí přisvojovat právo vykonávat (uplatňovat) svoji moc ve městě bez povolení a vědomí soudce města a přísežných (Jangl 1977, 12). Článek II. říkal, že ať mají měšťané a horníci poddané lidi a statky mimo město či uvnitř, nemají nad nimi krajský soudce nebo zemští úředníci soudní ani zemskou právní moc a žaloba na měšťana nebo jeho poddaného má být uplatněna před soudcem a soudem městským (Jangl 1977, 12). Článek III. ustanovil, že půjčí-li měšťan pánu nebo rytíři před přísežnými nebo jinými hodnověrnými svědky svůj majetek a pán nebo rytíř do sjednaného dne nebo lhůty nezaplatí, může jej měšťan pro pohledávku stíhat obstavením (majetku) (Jangl 1977, 12). Článek IV. dával přísežným královského města a přísežným hor - JPA, resp. soudci královského města a (městským) přísežným s přísežnými hor - JPB, pravomoc, aby cokoliv pro obecné dobro nařídí a ustanoví, aby bylo všemi zachováváno (Jangl 1977, 12). V JPB je k privilegiu připojen ještě článek V., obsahově a formulačně od ostatních článků odlišný (Jangl 2002, 27), který ovšem nebyl nikdy králem a markrabětem potvrzen (Jangl 2002, 23) a je zřejmě pouze dílem Jihlavských. Říká, že spáchá-li měšťan vraždu nebo jiný těžký zločin, nemá (královský) komorník, krajský soudce, kdokoli z (královských) úředníků, soudce města nebo přísežní násilím zasahovat do jeho majetku movitého i nemovitého, i kdyby viník uprchl, ale tento majetek má zůstat k užívání jeho ženě a dědicům (Jangl 1977, 13). Václavovo a Přemyslovo privilegium následně potvrdil Jihlavským jako první z panovníků až roku 1359 císař a král Karel IV. (Jangl 2002, 25, 30 a 33; Křesadlo 1992, 39) na žádost svého bratra Jana, markraběte moravského (Jangl 2002, 25; Jangl 1977, 20), a to ve znění dle JPA (Jangl 2002, 25 a 30). Stalo se tak 27. května 1359 (SOkA Jihlava, listina č. 33) a na tuto Karlovu konfirmaci se pak odvolávali pozdější panovníci (Jangl 2002, 26 a 33). Články jihlavského privilegia se v souladu se svým určením „horníkům kdekoli v království našem osedlým" (Jangl 1977, 11) objevily i v panovnických privilegiích pro Kutnou Horu a další horní místa. Roku 1329 v potvrzení starších privilegií Kutné Hoře králem Janem Lucemburským (Jangl 1977, 15 - 18) to byla ustanovení obdobná článkům II. a V. (Jangl 1977, 15) a článku I. (Jangl 1977, 16). Do privilegia krále Václava IV. kutnohorským i ostatním horníkům z 21. prosince 1392 (Jangl 1977, 22 - 23) byly zařazeny upravené články I. a II. (Jangl 1977, 22). Do potvrzení starších hornických svobod králem Vladislavem II. Jagellonským (Kutné Hoře a všem horníkům v Království českém) z 20. ledna 1507 (Jangl 1977, 38 - 43) pak byly, s odkazem na Karlovu konfirmaci, s menšími úpravami chronologicky převzaty články I. až IV. (Jangl 2002, 26; Jangl 1977, 39 - 40). Vznik jihlavského městského řádu a horního řádu souvisel s rozvojem města a okolních dolů jako složitého organizmu, na kterém se podílely stovky lidí (Jangl 2002, s. 21), a lze jej klást do přibližně téže doby jako vydání privilegia (Jangl 2002, 34). Byly dílem městských přísežných (Hoffmann 1959, 34), resp. městských a horních přísežných a jim na roveň

postavených osob (Jangl 2002, 17 a 33) a pravomoc k jejich vydání snad byla odvozena z článku IV. privilegia krále Václava I. a markraběte Přemysla (Hoffmann 1959, 16; Jangl 2002, 23; Křesadlo 1992, 41; Křesadlo 1999, 68; Jangl 1977, 12). Jihlavský městský řád ve znění JPA zahrnoval cca 90 a ve znění JPB cca 100 ustanovení (Hoffmann 1959, 34 - 60, 70). Byl především řádem trestním (Hoffmann 1959, 16, 34 - 60; Křesadlo 1999, 68) a soudním (Hoffmann 1959, 34 - 60), obsahuje ovšem i ustanovení práva soukromého, a to z oblasti práva dědického, věcného a civilního řízení soudního (Hoffmann 1959, 16 - 17; Křesadlo 1999, 69), a ustanovení povahy policejní (Hoffmann 1959, 17; Křesadlo 1999, 69). Jihlavský horní řád, při stejném přístupu k členění textu jako v případě řádu městského (Hoffmann 1959, 34 - 60), zahrnoval ve znění JPA v 11 článcích 16 ustanovení, která se týkala zejména některých práv nálezce před vyměřením nového dolu, propůjčování práv k dolům a štolám, vyměřování nových dolů, práv dolů a štol provozovaných, propůjčování dolů a štol opuštěných a překážek způsobených vodou z jiného dolu (Jangl 1979, 13 - 19). Obdobně horní řád ve znění JPB obsahoval v 11 článcích 26 ustanovení, v nichž, kromě předešlých věcí, byly dále doplněny některé postupy o propůjčování práv k novým dolům, o otvírce ložiska, rozpracována byla práva štol (ty byly nově členěny na štoly dědičné a štoly, které nejsou dědičné), řešeny byly spory o rudu na hranicích důlních měr a dotčeny byly i záležitosti soudnictví (Jangl 1979, 13 - 19).

Vznik jihlavské právní listiny C (SOkA Jihlava, listina č. 3) bývá datován patrně do začátku 14. století (Hoffmann 1959, 22), ale vyloučen není ani vznik pozdější (Hoffmann 1959, 22), např. první polovina 14. století (Křesadlo 1999, 72). Je opatřena městskou pečetí a obsahuje pouze německé znění jihlavského horního řádu. Vznik tohoto horního řádu bývá kladen do konce 13. století (Hoffmann 1959, 14), na počátek 14. století (Křesadlo 1992, 37) či rovněž obecněji do první poloviny 14. století (Křesadlo 1999, 72). Jeho nejstarší text - první redakce - se dochoval v opisech exempláře vzniklého (snad) někdy v posledním desetiletí 13. století (Hoffmann 1959, 21 - 22) a zaslaného (snad) na počátku 14. století (Křesadlo 1999, 72) z Jihlavy do Freibergu (Hoffmann 1959, 21 - 22; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 72; Jangl 1979, 40). Text dochovaný v JPC je tak druhou redakcí jihlavského německého horního řádu (Hoffmann 1959, 22; Křesadlo 1999, 72; Jangl 1979, 40). Tak jako v případě JPA a JPB, také v případě JPC nejsou historikové jednotni v názorech na skutečný účel listiny. Někteří ji považují za formu, kterou bylo jihlavské německé (horní) právo sdělováno jiným místům (Křesadlo 1992, 38), přičemž snad měla být v tomto případě poslána do Kutné Hory, ale pro formální textovou chybu byla zadržena v Jihlavě (Hoffmann 1959, 22; Křesadlo 1992, 38; Křesadlo 1999, 72). Je ale také považována za sbírku precedentů, které vznikaly po dlouhou dobu při řešení jednotlivých nových problémů před horními soudy i před rozhodčím soudem v Jihlavě (Jangl 2002, 22). Tuto druhou teorii podporuje i fakt, že ač jihlavský horní řád ve znění JPC uvádí některé úřední funkce a profese, nezmiňuje se vůbec o soudci (Jangl 1979, 25 - 34). V úvodu jihlavského německého horního řádu je výslovně uvedeno, že byl sepsán jihlavskými měšťany a nejstaršími horníky (Jangl 1979, 25), a ve znění JPC zahrnoval v 29 článcích 48 ustanovení („freiberská" redakce měla 27 článků a 46 ustanovení), která se týkala zejména některých práv a povinností nálezce před vyměřením nového dolu, propůjčování, držby a ztráty práv k dolům, štolám, lánům a lénšaftům, vyměřování nových dolů, otvírky ložiska, práv dolů a štol provozovaných (štoly byly členěny na štoly hledací a dědičné), propůjčování dolů a štol opuštěných, překážek způsobených vodou z jiného dolu, sporů o rudu na hranicích důlních měr, sporů při prorážkách v dolech, lánech a na lénšaftech, stavby hutí, náhrady pozemkovému vlastníku za (škody způsobené) doly a potřeby dřeva pro důlní účely (Jangl 1979, 25 - 45). Některá ustanovení tohoto jihlavského horního řádu, jako např. zavedení třetího, panského lánu přiměřovaného vedle lánu královského a lánu měšťanského na každé straně k sedmi lánům nálezné jámy (Jangl 1979, 30), ovšem v jiném pořadí, než stanovil německobrodský lichtenburský městský a horní řád z roku 1278 (Jangl 1979, 20 - 21), dále v porovnání s JPA či JPB (Jangl 1979, 16) neřešená přináležitost přebytku při vyměřování dolů (Jangl 1979, 30) či ustanovování perkmistra (Jangl 1979, 30), nasvědčují tomu, že na jeho znění již mohlo mít vliv Ius regale montanorum, vydané Václavem II. pravděpodobně roku 1300 právě s cílem odstranit (věci) nedokonalé nebo zmatené a doplnit nedostatek a pochybení starého (horního) práva (Bílek 1978, 1, 29, 53, 92 - 93).

Tak jako jihlavský městský řád a horní řád představovaly dva relativně samostatné právní dokumenty, byly také město Jihlava na straně jedné a na straně druhé hory, zahrnující především okolní důlní úpravnické a zpracovatelské provozy, do značné míry autonomními správními útvary. Městský útvar byl přitom tvořen nejen obyvateli a jejich majetkem uvnitř městských hradeb, ale článek II. privilegia krále Václava I. a markraběte Přemysla (Hoffmann 1959, 32 a 68; Jangl 1977, 12) ukazuje na to, že k němu patřili také obyvatelé a nemovitosti na jihlavských předměstích a snad i poddaní a majetek, zejména pozemkový, městských institucí i jednotlivých měšťanů v okolních městských vsích, jak je známo z pozdější doby, např. z první poloviny 15. století (Hoffmann 1961, 137, 144 a 146). Základem městského

uspořádání byli plnoprávní obyvatelé města - měšťané (Jangl 1977, 12 - 13) a mezi nimi zvláště patricové, podnikatelským zaměřením nejspíše v Jihlavě usazení těžaři a obchodníci (Křesadlo 1992, 30). Z obyvatel městského útvaru právě měšťanům byla určena privilegia udělená ve 13. století Jihlavě českými králi a moravským markrabětem (Jangl 1977, 11 - 12; SOkA Jihlava, listina č. 5; SOkA Jihlava, listina č. 6). Měšťané měli poddané lidi (tj. osoby bez měšťanského práva), bydlící ve městě, na předměstích i ve vsích (Hoffmann 1959, 32 a 68; Jangl 1977, 12). Uvnitř městských hradeb náleželi k jihlavskému městskému útvaru také tzv. lidé obecní (tj. obyvatelé města bez plného měšťanského práva), omezení například v možnosti podávat žaloby proti jiným osobám (Hoffmann 1959, 59 a 70). Ústřední postavou městského útvaru byl soudce (Hoffmann 1959, 34 až 60) nebo-li rychtář (Hoffmann 1959, 11, 16 a 68; Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71). V žádném městě království neměl být více než jeden rychtář a po přijetí soudní pravomoci měl složit přísahu (Hoffmann 1959, 37). Rychtář soudil obviněné osoby (Hoffmann 1959, 38), ale účastnil se také řízení o prodejích, koupích, mírách i jiných věcech k obecnému dobru a klidu (Hoffmann 1959, 35). Prodléval-li rychtář s výkonem soudní moci, mohl být obžalován a trestán pro zmeškání (Hoffmann 1959, 38). Byl-li někým žalován, ustanovil na své místo některého z přísežných a obhajoval se (před soudem) jako (kterýkoliv) jiný člověk (Hoffmann 1959, 38). Ze stanovených pokut a za provedené úkony mu náležela poměrně značná odměna (Hoffmann 1959, 36 až 58), proto, kdo se chtěl stát ve městě rychtářem, měl být místním měšťanem, aby správně jednal a aby se (bezdůvodně) nehojil na měšťanech a městské chudině (Hoffmann 1959, 59). Cokoliv bylo rychtářem (soudcem) města Jihlavského k užitku a prospěchu nalezeno (zjištěno) a vyneseno u soudu nebo pronesením potvrzeno, to mělo být všemi dodržováno (Hoffmann 1959, 60). Přísežní (Hoffmann 1959, 34 až 59) či též přísežní města Jihlavy (Hoffmann 1959, 34) byli hlavními představiteli moci měšťanů. Přicházeli na něčí žádost nebo byli posíláni soudcem, aby provedli výslech, a co bylo před nimi doznáno, resp. co doznali, že slyšeli, a dosvědčili, to nemohlo být odvoláno (Hoffmann 1959, 36 a 37), podávali očitá svědectví a posudky o násilných trestných činech (Hoffmann 1959, 37, 53 a 55), přednášeli rychtáři žalobu a nařizovali předvedení obviněného k soudnímu jednání (Hoffmann 1959, 38, 52 a 53), mohli být přítomni učinění závěti (Hoffmann 1959, 34), zajišťovali uschování dědictví a naložení s odúmrtí (Hoffmann 1959, 34), vedli řízení o prodejích, koupích, mírách i jiných věcech k obecnému dobru a klidu (Hoffmann 1959, 35). Svá slova (doznání a svědectví) přednášeli pod přísahou (Hoffmann 1959, 41). Blízcí příbuzní nesměli být současně přísežnými a nesměli si svědčit (Hoffmann 1959, 69). Přísežní se podíleli na formulaci rozsudků (Hoffmann 1959, 40 a 59) a (zřejmě nezřídka) byl z je-jich řad ustanovován rychtář (Hoffmann 1959, 37). V případě provinění mohl být přísežný postaven před soud jako (kterýkoliv) jiný člověk a potrestán (Hoffmann 1959, 42). Také přísežným náležela ze stanovených pokut a za provedené úkony odměna (Hoffmann 1959, 36 až 58). Z dalších úředníků městského útvaru jsou známi písař (Hoffmann 1959, 40, 41 a 50), resp. přísežný písař městský (Hoffmann 1959, 44), který prováděl zápisy do městské knihy (Hoffmann 1959, 44 a 69) a byl odměňován za provedené úkony (Hoffmann 1959, 40, 41 a 50), biřic (zřízenec městského soudu, posel) (Hoffmann 1959, 44, 46 a 69) a tzv. přísežní uliční, kteří byli voleni v počtu dvou až čtyř rychtářem a přísežnými na šest týdnů, aby dbali na pořádek v určené městské ulici a podávali žaloby za tzv. lidi obecní (Hoffmann 1959, 59). Určité pravomoci v rámci městského útvaru měl i mincmistr (královský úředník nad mincí), a to při pátrání po padělatelích mince a falešných penězích, ovšem byl vázán přítomností a pomocí rychtáře a přísežných (Hoffmann 1959, 36 a 68). Z dostupných pramenů máme o organizaci a obsazení jihlavských městských institucí ve 13. století pouze dílčí informace a zřejmě v té době nebyly ještě všechny konstituovány. Zjevná je existence městského soudu, tvořeného rychtářem a přísežnými (Hoffmann 1959, 11 a 16; Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71). Městský soud byl v případě sporů spojených s násilnými trestnými činy nadřazen soudu hornímu (Jangl 1979, 18). Spory, které se nepodařilo vyřešit před soudem městským, či odvolání proti jeho rozhodnutí byly předávány (královskému) komorníku nebo králi jako vyššímu soudu (Hoffmann 1959, 38 a 43). K emancipaci městské rady v čele s purkmistrem coby představitelky samosprávy měšťanů postupně došlo až v průběhu 14. století (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71); v jihlavském městském řádu proto o konšelích nacházíme pouze zmínku (Hoffmann 1959, 53) a několikrát uváděnou ranní schůzku přísežných lze považovat za předstupeň vývoje instituce městské rady (Hoffmann 1959, 38, 40 a 68). Dobře dokumentovatelný je zmíněný proces na porovnání privilegií udělených Jihlavě českými králi a moravským markrabětem ve 13. století (Jangl 1977, 11 - 12; SOkA Jihlava, listina č. 5; SOkA Jihlava, listina č. 6), jejichž adresáty byli měšťané jihlavští, s privilegii a potvrzeními starších privilegií a práv ve 14. století, která jsou určena měšťanům a městu Jihlavě (SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23), rychtáři, purkmistru, konšelům a měšťanům Jihlavy (SOkA Jihlava, listina č. 23) či rychtáři, konšelům a obci jihlavských měšťanů (Jangl 1977, 20; SOkA Jihlava, listina č. 33). Jak naznačuje listina Přemysla II. Otakara z 30. září 1275 o postoupení držby královské

mincovny v Jihlavě (SOkA Jihlava, listina č. 7), odehrávala se mincovní činnost pod ochranou městských hradeb; proto jsou mincmistr a mincéř (úředník mincovny nebo směnárník, obchodník mincemi) zmiňováni pouze v řádu městském (Hoffmann 1959, 36, 37 a 68). Vyloučeno ovšem není personální propojení úřadu mincmistra například s rolí těžaře a nájemcem urbury (Jangl 2002, 24). Propojení jihlavského městského útvaru s horami lze sledovat v několika rovinách. Za prvé, na každém novém dole bylo z obou stran k sedmi nálezcovým lánům vyměřeno, hned za lány královými, po jednom lánu měšťanům (Jangl 1979, 13 a 30), čímž byl zajištěn podíl města na možném výnosu z dolování (Jangl 2002, 23); tuto účast měli Jihlavští nejen na dolech v okolí města, ale na základě privilegia Přemysla II. Otakara ze 3. ledna 1272 ji měšťané a město samotné získali také například na stříbrných dolech v Sezimově Ústí (SOkA Jihlava, listina č. 6; SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 22) a privilegiem markraběte Karla z 25. srpna 1345 byla rozšířena i na doly všech kovů do (vzdálenosti) čtyř mil od města směrem na Moravu (SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23). Za druhé, Jihlavští vyměřovali doly; tuto pravomoc opět měšťané a město samotné výslovně nabyli na základě privilegia Přemysla II. Otakara z roku 1272 ke stříbrným dolům v Sezimově Ústí (SOkA Jihlava, listina č. 6; SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 22) a privilegiem markraběte Karla z roku 1345 byla rozšířena i na doly všech kovů v okruhu čtyř mil směrem na Moravu (SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23). Za třetí, jihlavský městský útvar měl vůči horám moc legislativní, jestliže přísežní královského města a přísežní hor - JPA, resp. rychtář královského města a přísežní s přísežnými hor - JPB, měli pravomoc vydávat nařízení a ustanovení - i pro hory (Jangl 1977, 12), urburéři mohli vydávat obdobná ustanovení o právech dolů s vědomím jihlavských přísežných - JPA (Jangl 1979, 17) a jihlavští měšťané a nejstarší horníci byli spoluvydavateli a spoluautory horního řádu - JPC (Jangl 1979, 25). Za čtvrté, město - resp. městský soud - mělo vůči horám moc soudní (Jangl 2002, 24); městu byly dle staršího znění horního řádu - JPB - předávány soudcem dolů spory spojené s násilnými trestnými činy (Jangl 1979, 18), podle mladšího znění horního řádu - JPC - měli jihlavští měšťané pravomoc vydávat, s poukazem na užitek krále a podporu hor, právní nálezy obecně (Jangl 1979, 34). V privilegiu markraběte Karla z 25. srpna 1345 je prvně konstatována také jihlavská hornosoudní odvolací pravomoc, totiž že ze všech dolů všech kovů Království českého přicházela odvolání ve sporných nálezech k městu a měšťanům jihlavským, proto markrabě tuto působnost rozšířil na doly všech kovů i do vzdálenosti čtyř mil od města na Moravu (SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23); jihlavský městský soud měl v tomto případě spíš postavení soudu rozhodčího (Jangl 2002, 30; Kořan 1954, 3), arbitrážního (Jangl 2002, 30). Ius regale montanorum stanovilo povinnost odvolávat se ke králi nebo jeho komorníkovi (Bílek 1978, 46 a 210); z pozdější doby - z poloviny 16. století - je v Jihlavě rozhodčí procedura doložena u odvolání k hornímu soudu provozovanému městskou radou (SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/28; SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/20). Za páté, nezanedbatelnou roli hrálo město při zajištění fyzické ochrany horníků a horních dělníků (Jangl 2002, 24).

Druhým do značné míry autonomním správním útvarem byly hory. Zahrnovaly především důlní, úpravnické a zpracovatelské provozy v blízkém i vzdálenějším okolí města, ale také související provozy pomocné a přilehlá sídliště. Nejzřejmějším dokladem takovéhoto spojení provozních a obytných objektů může být při záchranném archeologickém výzkumu zdokumentovaná středověká hornická aglomerace (Hrubý et al. 2003; Hrubý 2004; Hejhal - Hrubý 2005; Hrubý et al. 2006) ve Starohorském pásmu a jeho těsném sousedství, přesněji ve starohorském a špitálském úseku starohorské dislokační zóny (Vosáhlo 2004, 22 a 31). Obdobné soustředění provozních a obytných objektů lze předpokládat také u dalších, zejména velkých jihlavských těžebních lokalit, např. v okolí Pfaffenhofského pásma na stejnojmenné dislokační zóně. Základem uspořádání horního útvaru byli horníci, něm. der Bergmann - horní podnikatel (Jangl 2002, 16; Jangl 1989, 58), majitel dolu, resp. důlních podílů (Jangl 1986, 35). Byli usazení jednak v Jihlavě, jednak lze na jihlavských dolech předpokládat účast měšťanů z jiných českých, moravských a slezských měst, stejně jako např. představitelů církevních institucí (Koutek 1952, 80) či snad těchto institucí samotných (Kořan 1954, 3). Právní postavení těchto horníků bylo shodné s postavením měšťanů v městském útvaru. Také jim bylo určeno privilegium krále Václava I. a markraběte Přemysla (Jangl 1977, 11 - 12) a měli lidi poddané a statky mimo město nebo uvnitř (Hoffmann 1959, 32 a 68; Jangl 1977, 12). V Jihlavě usazení horníci byli současně zdejšími měšťany (Jangl 2002, 16; Křesadlo 1992, 30; Jangl 1989, 58). Horníci náleželi ke skupině tzv. prvotních těžařů (Jangl 1979, 43; Bílek 1978, 32 a 74) - kverků (Bílek 1978, 32 a 74), německy der Gewerk - těžař (Jangl 1989, 126; Jangl 1986, 50), horní podnikatel (Jangl 1986, 50). Od nich si pronajímali části dolů, jako druhotní těžaři, manuálně pracující lénhavíři (Jangl 1979, 43; Bílek 1978, 32 a 74), německy der Lehenhäuer či Lehnhäuer (Jangl 1989, 166; Jangl 1986, 53) - držitel druhotné propůjčky - lénšaftu (Jangl 1986, 53). O tom, že lénšafty na jihlavských dolech existovaly, máme doklad ve starším znění horního řádu - JPB (Jangl 1979, 14 a

19) i v jeho znění mladším - JPC (Jangl 1979, 30, 31, 32 a 33). K hornímu útvaru patřili ovšem také havíři, německy der Häuer - námezdní důlní dělník, rubající horninu a rudu (Jangl 2002, 16), též lamač, rubač (Jangl 1989, 140; Jangl 1986, 31), kopáč, razič (Jangl 1989, 140), a četné profese doprovodné a pomocné provozované řemeslně i námezdně, jako pomocní dělníci při důlní dopravě a těžbě vody, při úpravě a hutnění rud a při čištění stříbra, tesaři, řemeslníci vyrábějící a udržující dopravní prostředky, kožedělní řemeslníci, hrnčíři, provazníci, dělníci kácející a zpracovávající dřevo v lesích, uhlíři, povozníci (Jangl 2002, 21). Ústředními postavami horního útvaru byli urburéři, tedy hlavní nájemci dolů (Jangl 1986, 113), resp. nájemci urbury (Bílek 1978, 33, 34 a 39), tj. královského důchodu z dolů (Jangl 1986, 113; urbura činila 1/8 hrubého výtěžku z dolů - Bílek 1978, 98); tím byli urburéři zároveň nejvyššími představiteli královského horního úřadu (Bílek 1978, 33). Urburéři - JPA, JPB, JPC (Jangl 1979, 13 - 18, 25 - 34), resp. kdo je na místě urburéřů - JPB (Jangl 1979, 13), či urburéře - JPC (Jangl 1979, 29 a 30), propůjčovali práva na dolech nebo ve štolách - JPA, JPB (Jangl 1979, 13), resp. propůjčovali doly, štoly, lány nebo lénšafty - JPC (Jangl 1979, 31 - 32), účastnili se prohlídky opuštěných dolů a znovu je propůjčovali - JPA, JPB, JPC (Jangl 1979, 14 - 15, 28), účastnili se řešení sporů o rudu na hranicích důlních měr - JPB, JPC (Jangl 1979, 17, 30 - 31), urburéř se účastnil prohlídky části ložiska postižené podzemní vodou - JPC (Jangl 1979, 25 a 42). Urburéři byli také faktickými uživateli královských lánů na vyměřeném dole - JPC (Jangl 1979, 26 - 27) a z některých stanovených pokut jim náležela odměna - JPC (Jangl 1979, 34). Další důležitou postavou horního útvaru byl propůjčovatel - JPB, JPC (Jangl 1979, 13, 28, 29 a 31) či též onen, kdo propůjčuje doly - JPA (Jangl 1979, 14, 16 a 17), propůjčovatel žil a dolů - JPB (Jangl 1979, 14), propůjčovatel žil - JPB (Jangl 1979, 15), propůjčovatel dolů - JPB (Jangl 1979, 16), propůjčovatel, který je zplnomocněn urburéři - JPC (Jangl 1979, 25 a 41) nebo jeho - urburéřův - zplnomocněný propůjčovatel - JPC (Jangl 1979, 25). Propůjčovatel se místo urburéře mohl účastnit prohlídky části ložiska postižené podzemní vodou - JPC (Jangl 1979, 25 a 42), spolupovoloval započetí štoly a práce ve štole - JPA, JPB (Jangl 1979, 14, 15, 16); nálezce mu byl případně povinen ukázat (nově nalezenou) žílu a rudu - JPA) (Jangl 1979, 17), ten mu ji propůjčil - JPB, JPC (Jangl 1979, 13 a 29) a měl za to na novém dole nárok na podíl nejvýše 1/32 - JPC (Jangl 1979, 29); propůjčovatel se mohl místo urburéře účastnit prohlídky opuštěné štoly nebo dolu a znovu je propůjčit - JPC (Jangl 1979, 28). Propůjčovatelem ovšem nesměl být ten, kdo se dříve stal nebo je přísežnou osobou u dolů v královském městě, např. urburéřem - JPC (Jangl 1979, 31 a 44). Soudce - JPA, JPB (Jangl 1979, 14, 15, 16, 17), či přesněji soudce dolů (Jangl 1979, 18), měl vedle soudní pravomoci na dolech - JPB (Jangl 1979, 17 - 18) právo spolupovolovat započetí štoly a práce ve štole - JPA, JPB (Jangl 1979, 14, 15, 16), jemu případně byl nálezce povinen ukázat nově nalezenou žílu a rudu - JPA (Jangl 1979, 17) a soudci mělo být oznamováno, jestliže některý důl působil jinému dolu překážky podzemní vodou - JPA, JPB (Jangl 1979, 15). Důležitou roli v horním útvaru měli přísežní, a to jak výslovně uvedení horní přísežní - JPB (Jangl 1979, 18), tak přísežní z města nejbližšího dolům - JPC (Jangl 1979, 31 - 32), tedy v tomto případě jihlavští přísežní - JPA, JPB (Jangl 1979, 13 a 17); většinou jsou v textu horního řádu ovšem zmiňováni pouze přísežní - JPA, JPB, JPC (Jangl 1979, 13 - 16, 25, 27, 29 a 32) a pouze z kontextu je možno soudit, které skupiny přísežných se dané ustanovení týká. Přísežní horní se nejspíše účastnili prohlídky opuštěných dolů - JPA, JPB (Jangl 1979, 14 - 15), spolupovolovali započetí štoly - JPA, JPB (Jangl 1979, 16), vzorkovali nově nalezenou rudní žílu, zjišťovali její kovnatost a toto dokládali svým svědectvím - JPB, JPC (Jangl 1979, 13 - 14, 29), prohlíželi lány měšťanů, které zatápěly sousední lány podzemní vodou - JPC (Jangl 1979, 27) a rozhodovali o dalším postupu prací při prorážce - JPC (Jangl 1979, 32); skutečnosti potvrzené horními přísežnými rychtáři a přísežným města měly platnost - JPB (Jangl 1979, 18). Přísežným města náležely měšťanské lány na vyměřeném dole - JPA, JPB (Jangl 1979, 16). Jihlavští přísežní - JPA, JPB (Jangl 1979, 13), resp. přísežní z města nejbližšího dolům - JPC (Jangl 1979, 31 - 32), doporučovali urburéřům propůjčení práv na dolech nebo ve štolách - JPA, JPB (Jangl 1979, 13), resp. propůjčení dolů, štol, lánů nebo lénšaftů - JPC (Jangl 1979, 31 - 32), tyto půjčky s nimi schvalovali - JPA, JPB (Jangl 1979, 13) a snad propůjčení práv doporučovali i propůjčovateli zplnomocněnému urburéři - JPC (Jangl 1979, 25 a 41). Již dříve zmiňovaná emancipace městské rady v čele s purkmistrem (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71) se odrazila v mladším znění horního řádu - JPC zmínkami o konšelích z města, kteří se spolupodíleli na prohlídce části ložiska postižené podzemní vodou (Jangl 1979, 25 a 42), či o konšelích (Jangl 1979, 27, 28 a 42), kteří disponovali měšťanskými lány (Jangl 1979, 27) či kteří se účastnili prohlídky opuštěné štoly nebo dolu (Jangl 1979, 28). Perkmistr se objevil v organizaci jihlavského horního útvaru až později - JPB, JPC (Jangl 1979, 15, 18, 28, 30, 31, 33) a byl v té době správcem jednotlivého dolu (Jangl 1986, 73). Na dědičné štole či na dole jej ustanovovali, ovšem nikoliv bez souhlasu a vědomí, resp. bez svolení, těžařů, urburéři - JPB, JPC (Jangl 1979, 18, 28, 31) nebo propůjčovatel - JPC (Jangl 1979, 28), resp. těžaři si mohli vzít perkmistra,

kterého chtěli, měl s nimi mít na dole přinejmenším 1/32 díl, a kdo je na místě urburéře, ten ho měl nechat složit přísahu - JPC (Jangl 1979, 30, 33 a 44). Také perkmistrovi mělo být oznamováno, jestliže některý důl působil jinému dolu překážky podzemní vodou - JPB (Jangl 1979, 15), a perkmistr mohl místo propůjčovatele žil spolupovolovat práce ve štole - JPB (Jangl 1979, 15). V mladším znění horního řádu - JPC je zmínka i o důlním (Jangl 1979, 28 a 34), přičemž urburéř nebo propůjčovatel jej nemohl dosadit na dědičnou štolu nebo na důl bez svolení těžařů (Jangl 1979, 28) a patřil mezi osoby, které svůj úřad vykonávaly pod přísahou (Jangl 1979, 34). Dalšími osobami v horním útvaru, které „přísahaly k právu", byl hutman - JPC (Jangl 1979, 33, 34 a 44) - dozorce (Jangl 1986, 36), strážný (Bílek 1978, 71) a tesař - JPC (Jangl 1979, 33, 34 a 44). Urburéř nebo propůjčovatel také nemohl dosadit na dědičnou štolu nebo na důl bez svolení těžařů kováře - JPC (Jangl 1979, 28). Zmiňováni jsou i měřiči - JPC (Jangl 1979, 30), resp. dle staršího znění horního řádu - JPA, JPB ti, kteří důl vyměří (Jangl 1979, 13); za vyměření nového dolu jim náležela odměna (Jangl 1979, 13 a 30). O organizaci a obsazení institucí na jihlavských horách, tj. o horní správě, máme z dostupných pramenů málo informací (Hoffmann 1959, 20; Křesadlo 1999, 69), snad ještě méně, než je tomu v případě institucí městských. Doložena je existence horního soudu, ovšem názory na jeho složení se různí. Existuje názor, že v prvních desetiletích byl samostatnou institucí a tvořili jej urburéři a horní přísežní (Hoffmann 1959, 11), jindy je ztotožňován se soudem městským (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71), přičemž na začátku snad měl být tvořen urburéři a přísežnými (Křesadlo 1999, 71), později rychtářem a přísežnými (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71). Směrodatným pramenem je v tomto případě ovšem horní řád ve znění JPB, který stanovil, že malé spory v okolních dolech má soudit soudce dolů (Jangl 1979, 17 - 18); byl-li by však kdokoli zraněn nebo zabit, měl soudce dolů, pouze po zabavení mečů nebo zbroje, předat všechny ostatní spory k rozsouzení městu, tj. soudu městskému (Jangl 1979, 18), a cokoli horní přísežní svými přísahami potvrdili rychtáři a přísežným města, mělo mít platnost (Jangl 1979, 18); je tedy pravděpodobné, že horní soud jako samostatná instituce byl v tomto případě tvořen soudcem dolů a horními přísežnými. Propojení jihlavského městského útvaru s útvarem horním bylo v mnohém komentováno již dříve. Tak jako z provozních příčin horní soudnictví vyžadovalo urychlené řešení sporů (Jangl 2002, 22), také legislativní moc, kterou měl jihlavský městský útvar vůči horám (Jangl 1977, 12; Jangl 1979, 17 a 25), vyplývala z nutnosti reagovat rychle a s místní znalostí situace na měnící se provozní, správní a majetkové potřeby dolů. Svoji roli ve vztahu města a hor zřejmě hrálo personální propojení určitých funkcí v městské a horní správě s horním podnikáním a se správou mincovní. Uvažováno je personální propojení úřadu mincmistra s rolí těžaře, s nájemcem urbury a s budovatelem úpraven a hutí (Jangl 2002, 24), bývá ztotožňován rychtář a soudce dolů (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71), přísežní města a horní přísežní (Křesadlo 1992, 44; Křesadlo 1999, 71) a snad i rychtář a urburéři (Křesadlo 1999, 71). Ve vztahu městského útvaru s útvarem horním se také odrážely konjunktura a úpadek jihlavského stříbrnorudného hornictví. K první recesi horního podnikání v jihlavském rudním obvodu zřejmě došlo koncem 13. století. Do té doby bylo na důlních, úpravnických, zpracovatelských a pomocných provozech i v přilehlých sídlištích soustředěno velké množství osob, správa horního útvaru byla náročná organizačně i časově a byla tedy i více oddělena od útvaru městského. Recese hornictví přinesla omezení provozů a způsobila odliv osob z hor; agenda horního útvaru se zmenšila a její část převzalo město. Dokladem tohoto trendu může být již zmiňovaný vývoj horního soudnictví v Jihlavě: dle staršího znění horního řádu - JPB měl soudce dolů soudit malé spory v okolních dolech (Jangl 1979, 17 - 18) a spory spojené s násilnými trestnými činy měl předat k rozsouzení městu (Jangl 1979, 18), v mladším znění horního řádu - JPC byla pravomoc vydávat právní nálezy králi k užitku a horám k podpoře přiznána (již jen) jihlavským měšťanům (Jangl 1979, 34). Tedy nejpozději ve 14. století přešla na městský soud i pravomoc ve věcech horních (Hoffmann 1959, 11) a horní soud se stal pouze agendou soudu městského. V neposlední řadě je velmi pravděpodobné, že horní útvar byl na útvaru městském vždy závislý hospodářsky, a to na jedné straně dodávkami podstatné části potravin a řemeslnického zboží z jihlavské produkce i z dovozu, na druhé straně odbytem vyprodukovaného stříbra.

Závěrem je třeba se zmínit o významu jihlavského práva městského a horního pro další města a horní místa. Jeho působnost a šíření lze sledovat v několika směrech. Tím prvním bylo šíření plného znění privilegia, městského řádu a (nebo) horního řádu, kdy zejména sdělování horního řádu bývá považováno za nástroj i pro podnikatelskou expanzi jihlavských měšťanů (Hoffmann 1959, 20 a 25). Pro druhou polovinu 13. století máme dosti spolehlivě prokázáno poskytnutí textu jihlavského privilegia, městského řádu a horního řádu ve znění blízkém JPA a JPB (Jangl 2002, 27) pouze nedalekému Německému Brodu (Hoffmann 1959, 13 a 21; Jangl 2002, 27; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 70), kde ovšem nedošlo k doslovné recepci jihlavských právních textů, ale na jejich základě byl sepsán specifický vrchnostenský městský a horní řád; je doložen v potvrzení a rozmnožení svobod a práv Německému

Brodu bratry Jindřichem, Smilem, Oldřichem a Rajmundem z Lichtenburka z 8. června 1278 (Hoffmann 1959, 13 a 21; Jangl 2002, 27; Křesadlo 1999, 70; Smržová 1999, 97; Jangl 1979, 20 - 23; Sternberg 1837: Urkundebuch, 30 - 39). Lze předpokládat, že sdělení jihlavských právních textů Německému Brodu neproběhlo oficiální cestou, ale že za ním spíše stojí aktivita některého z významných těžařů, mincmistrů či urburéřů působících ve druhé polovině 13. století v obou rudních obvodech a v obou městech (Jangl 2002, 19). Plný text německého znění jihlavského horního řádu - konkrétně jeho první redakce pocházející (snad) někdy z posledního desetiletí 13. století (Hoffmann 1959, 21 - 22) - byl poskytnut (snad) na počátku 14. století (Křesadlo 1999, 72) do Freibergu (Hoffmann 1959, 21 - 22, 23; Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 72; Smržová 1999, 96; Jangl 1979, 25 - 34, 40). Právě od 14. století začínají být jihlavské právní texty hojně zařazovány do sbírek městského a horního práva, a to i mimo Jihlavu. Snad k této skutečnosti přispělo pokárání a hrozba trestem pro Jihlavské v Ius regale montanorum, že odmítli vydat soudci a přísežným v Kutné Hoře plný opis svých horních práv a poskytovali pouze (právní) nálezy (Bílek 1978, 132 - 133); větší vliv na ochotu Jihlavských poskytovat plné znění horního řádu ovšem zřejmě mělo samotné vydání Ius regale montanorum (pravděpodobně roku 1300) (Bílek 1978, 1), koncipovaného Václavem II. jako obecný zákon pro všechny horníky v Království českém (Bílek 1978, 27 - 28). V průběhu 14. až 16. století máme doložena sdělení, překlady a opisy jihlavských právních textů či předpisy z jihlavských vycházející znovu v Německém Brodě (Hoffmann 1959, 13; Smržová 1999, 94), dále v Kolíně (Hoffmann 1959, 21; Jangl 2002, 25 a 31), Čáslavi (Hoffmann 1959, 21; Jangl 2002, 25; Křesadlo 1999, 70), Kutné Hoře (Hoffmann 1959, 21 a 25; Jangl 2002, 25; Křesadlo 1999, 70), Banské Štiavnici (Hoffmann 1959, 13, 22 a 25; Křesadlo 1999, 70 - 71; Smržová 1999, 92 - 93), (snad) v Gelnici (Hoffmann 1959, 22), v Sibini (Hoffmann 1959, 13; Smržová 1999, 94) a Rudnave (Smržová 1999, 93 a 94) - Sibiu a Rodna, Sedmihradsko v Rumunsku; sdělení plného znění horního řádu je dále předpokládáno i v případě Chrudimi, Opavy a Goldkronachu (Franky v Německu) (Hoffmann 1959, 25) a je uvažováno i o vlivu jihlavského horního práva v Srbsku, Bosně a Turecku (Smržová 1999, 94). Těžko ověřitelnou se ovšem zdá být hypotéza, že ke sdělení jihlavského práva Kutné Hoře, Čáslavi, Banské Štiavnici a dalším místům došlo (již) na přelomu 13. a 14. století (Křesadlo 1992, 37; Křesadlo 1999, 70). Druhý směr působnosti a šíření jihlavského práva městského a horního představovala činnost městského soudu. Ten vydával (pro místa mimo Jihlavu) od 13. do 16. století (Hoffmann 1959, 12; Sternberg 1838, 59) ve věcech městského i horního práva (Hoffmann 1959, 12; Jangl 2002, 30) nálezy - právní výroky (Hoffmann 1959, 12 a 15; SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/28) - a naučení, tj. poučení v určitých právních věcech (Hoffmann 1959, 12; Sternberg 1838, 59 - 60; SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 č. 871/28). Sternberg (Sternberg 1838, 59 - 60) členil výroky (jihlavských) přísežných na tzv. provocationes, tj. nucené podání žaloby v zájmu obžalovaného, tedy nejspíše právní nálezy v odvolacím řízení, vydávané pro domácí, tj. v Čechách, a informationes, tj. poučení nebo-li naučení, vydávaná pro cizinu. Jihlavská hornosoudní odvolací pravomoc je ovšem prvně konstatována a zároveň rozšířena až v privilegiu markraběte Karla z 25. srpna 1345 (SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23), přičemž předpokládáme, že jihlavský městský soud měl v tomto případě spíše postavení soudu rozhodčího (Jangl 2002, 30; Kořan 1954, 3), arbitrážního (Jangl 2002, 30). Nejstarší známé naučení se týká horní věci, pochází z roku 1268 či z doby okolo roku 1260 a bylo určeno opatu kláštera v Lubensi - německy Leubus, polsky Lubiąż; v Polsku na území Dolního Slezska; cisterciácké opatství) (Hoffmann 1959, 12; Křesadlo 1999, 70; Sternberg 1837: Urkundebuch, 23 a 24). Naučení vydali „rychtář a přísežní s celou obcí v Jihlavě a urburéři našeho pana krále" (Kořan 1955, 87; Kořan 1954, 3; Sternberg 1837: Urkundebuch, 23). Vedle osazenstva městského soudu zde v horní věci tedy jednali i urburéři, přičemž jejich účast je zřejmější z pohledu článku XI. jihlavského horního řádu ve znění JPA (Jangl 1979, 17), který stanovil: „Také cokoli urburéři s vědomím jihlavských přísežných ustanoví o právech dolů, to ať má platnost." Třetím směrem, který byl ovšem produktem a průvodním jevem šíření plného znění privilegia, městského řádu a (nebo) horního řádu na straně jedné a vydávání nálezů a naučení městským soudem na straně druhé, bylo postupné vytvoření určitých okruhů, které byly pod vlivem jihlavského práva městského a horního (Hoffmann 1959, 17 a 25; Křesadlo 1992, 40 - 41; Křesadlo 1999, 73 - 74 a 75). Do okruhu vlivu jihlavského městského práva bývají zahrnována některá města, městečka a vsi v Čechách, na Moravě a ojediněle i ve Slezsku a v Tyrolsku (Hoffmann 1959, 17; Křesadlo 1992, 40 - 41; Křesadlo 1999, 75) či v Sasku (Hoffmann 1959, 17; Křesadlo 1999, 75). V případě práva horního jsou k jihlavskému právnímu okruhu řazena četná města a horní místa v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, méně pak i v Sasku, ve Frankách, na Slovensku a v Sedmihradsku (Hoffmann 1959, 25; Křesadlo 1999, 73 - 74). Je ovšem otázkou, nakolik lze takto vymezené okruhy vlivu jihlavského práva městského a horního předpokládat již ve 13. století či nakolik jsou výsledkem dalšího vývoje ve 14. až 16. století.

Prameny:

SOkA Jihlava: Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlavy do r. 1848, Oddělení listiny, (1240) 1269 - 1900 (1929).

SOkA Jihlava, ZSR, II Bc 1 - SOkA Jihlava, fond Archiv města Jihlava do r. 1848, Zlomky starých registratur, Vrchní právo městské a horní ..., 1525 - 1615, II Bc 1.

Literatura:

Bílek, J. 1978: České horní právo 2 - Ius regale montanorum. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Fiala, Z. et al. 1974: Pokračovatelé Kosmovi. Nakladatelství Svoboda. Praha.

Hejhal, P. - Hrubý, P. 2005: Jihlava - U mlékárny. Stavba obytného souboru bytových domů. Zpráva o provedení archeologického výzkumu. Číslo akce A 105/2004. MS ARCHAIA Brno, o. p. s., Brno, pracoviště Jihlava. Jihlava.

Hoffmann, F. 1959: Jihlavské právo. Krajské nakladatelství. Havlíčkův Brod

Hoffmann, F. 1961: Jihlava v husitské revoluci. Krajské nakladatelství. Havlíčkův Brod.

Hoffmann, F. 1999: Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Nakladatelství EKON. Jihlava.

Hrubý, P. et al. 2003: Jihlava - Starohorský couk. Stavba silničního obchvatu. A 035/2002. Zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu. MS ARCHAIA Brno, o. p. s., Brno. Brno.

Hrubý, P. 2004: Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy - Stříbrná Jihlava 2004. Sborník příspěvků ze semináře „K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině", Jihlava, 17. 9. - 19. 9. 2004, s. 5 - 21. Jihlava.

Hrubý, P. - Jaroš, Z. - Kočár, P. - Malý, K. - Mihályiová, J. - Militký, J. - Zimola, D. 2006: Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy. Das mittelalterliche Bergbauzentrum in Staré Hory (Altenberg) bei Jihlava. Památky archeologické XCVII, s. 171 - 264. Praha.

Jangl, L. 1977: České horní právo 1 - České horní zákony. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Jangl, L. 1979: České horní právo 4 - České báňské řády. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Jangl, L. 1986: Hornický slovník. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Jangl, L. 1989: Báňskohistorický slovník německo - český. 1. část - hornická. Vydala ČSVTS - ÚV pro hornictví a paliva, sympozium Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Jangl, L. 2002: K otázce jihlavského privilegia a falšování listiny A. Vlastivědný sborník Vysočiny, Odd. věd společenských, XIII, s. 15 - 41. Jihlava.

Kořan, J. 1954: K topografii dolování v českých zemích v době předhusitské. Věst. Ústř. Úst. geol., XXIX, s. 1 – 12. Praha.

Kořan, J. 1955: Přehledné dějiny československého hornictví. Nakl. ČSAV. Praha.

Koutek, J. 1952: O rudních žilách a starém dolování u Jihlavy. Sbor. Ústř. Úst. geol., Odd. geol., 19, s. 77 - 116. Praha.

Křesadlo, K. 1992: Kapitoly z historie Jihlavy. Vydala tiskárna Novina. Jihlava.

Křesadlo, K. 1999: Jihlavské právo. - Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Sborník, s. 66 - 78. Jihlava.

Smržová, P. 1999: Vlivy jihlavského horního práva. - Sborník mezinárodní konference 750 let Jihlavského horního práva, Jihlava 29. - 30. 9. 1999, část 1., s. 91 - 107. Praha.

Sternberg, K. 1837: Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. – I. sv. 2. díl, reprint Nár. tech. muz. v Praze, 1981. Praha.

Sternberg, K. 1838: Umrisse der Geschichte des Bergbaues und der Berggesetzgebung des Königreichs Böhmen. - II. sv., překlad M. Kolek, vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice, 1985. Příbram.

Vosáhlo, J. 1995: Metody vyhledávání a průzkumu stříbrnorudných ložisek v rozmezí 13. až 18. století (se zřetelem k Jihlavskému rudnímu revíru). Stříbrná Jihlava. Sborník příspěvků ze semináře „K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině", Jihlava, 16. - 17. 9. 1995, s. 29 - 44. Jihlava.

Vosáhlo, J. 2004: Hornická činnost na starohorské dislokační zóně z pohledu historických pramenů. Stříbrná Jihlava 2004. Sborník příspěvků ze semináře „K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině", Jihlava, 17. 9. - 19. 9. 2004, s. 22 - 31. Jihlava.

Resume:

The origin of the establishment of Jihlava´s urban and mining privileges has been investigated in Bohemia and in surrounding European regions. For an understanding of the development of Jihlava´s urban and mining privileges and of the relationship between the town and surrounding mines in the 13 th and the beginning of the 14 century, the rudimentary and most authentic documents are Jihlava´s legal document A: this contains in Latin the oldest known texts of the privileges of King Václav I. and of Margrave Přemysl, concerning urban and mining rules. Jihlava´s legal document B: which contains the same legal texts in a later Latin version, and Jihlava´s legal document C: which contains mining rules only in the newest, German version. Jihlava´s urban rules and mining rules represented two relatively independent legal documents. Also, the town of Jihlava on one side, and the mines on the other side (especially including surrounding mines and ore preparation workshops) were to some degree autonomously managed systems. Jihlava´s urban and mining rules became fundamental to the legislative background, which lasted in Jihlava til the 16 th century, and had significance for other towns and mining areas.

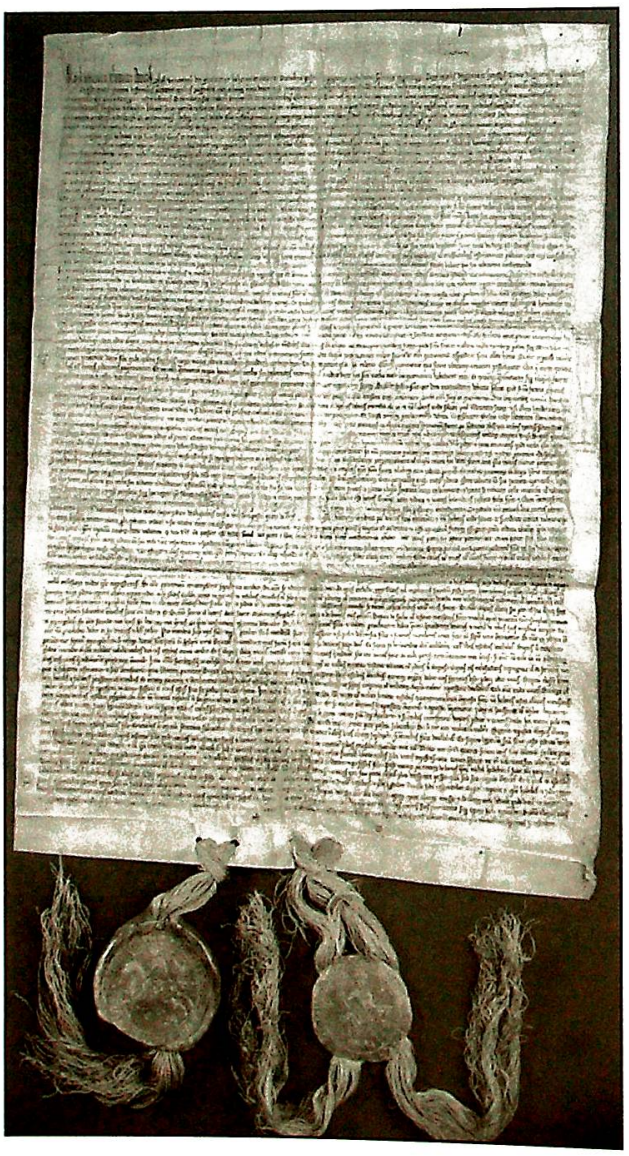

Obr. 1: Jihlavská právní listina A - privilegium krále Václava I. a markraběte Přemysla, městský řád. Foto SOkA Jihlava.

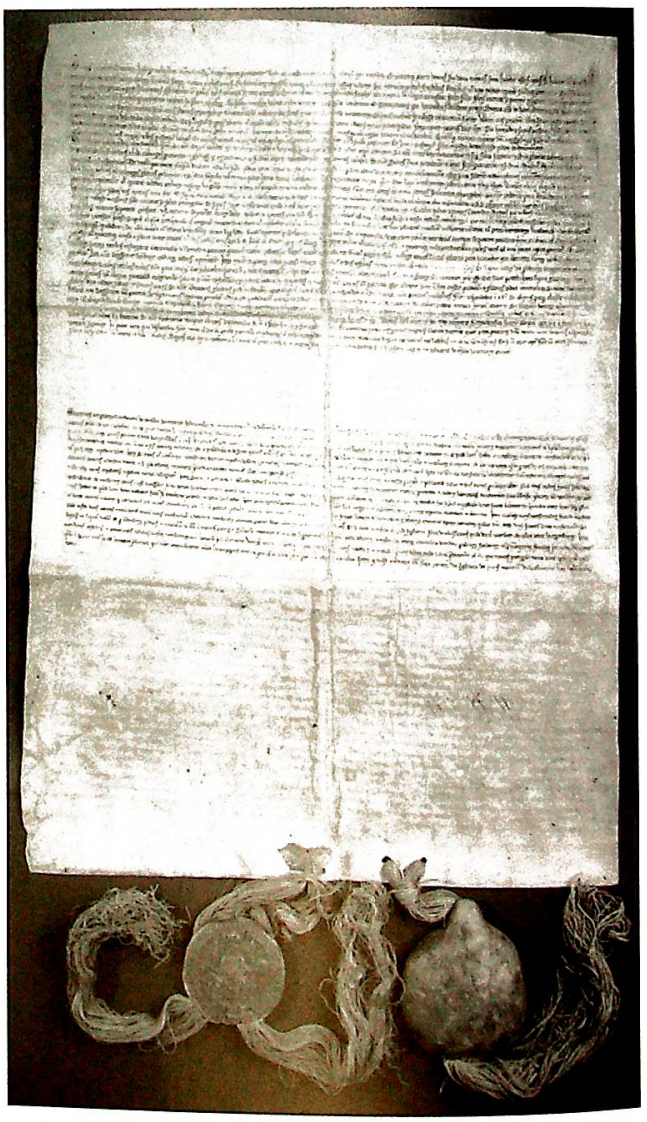

Obr. 2: Jihlavská právní listina A - městský řád, horní řád. Foto SOkA Jihlava.

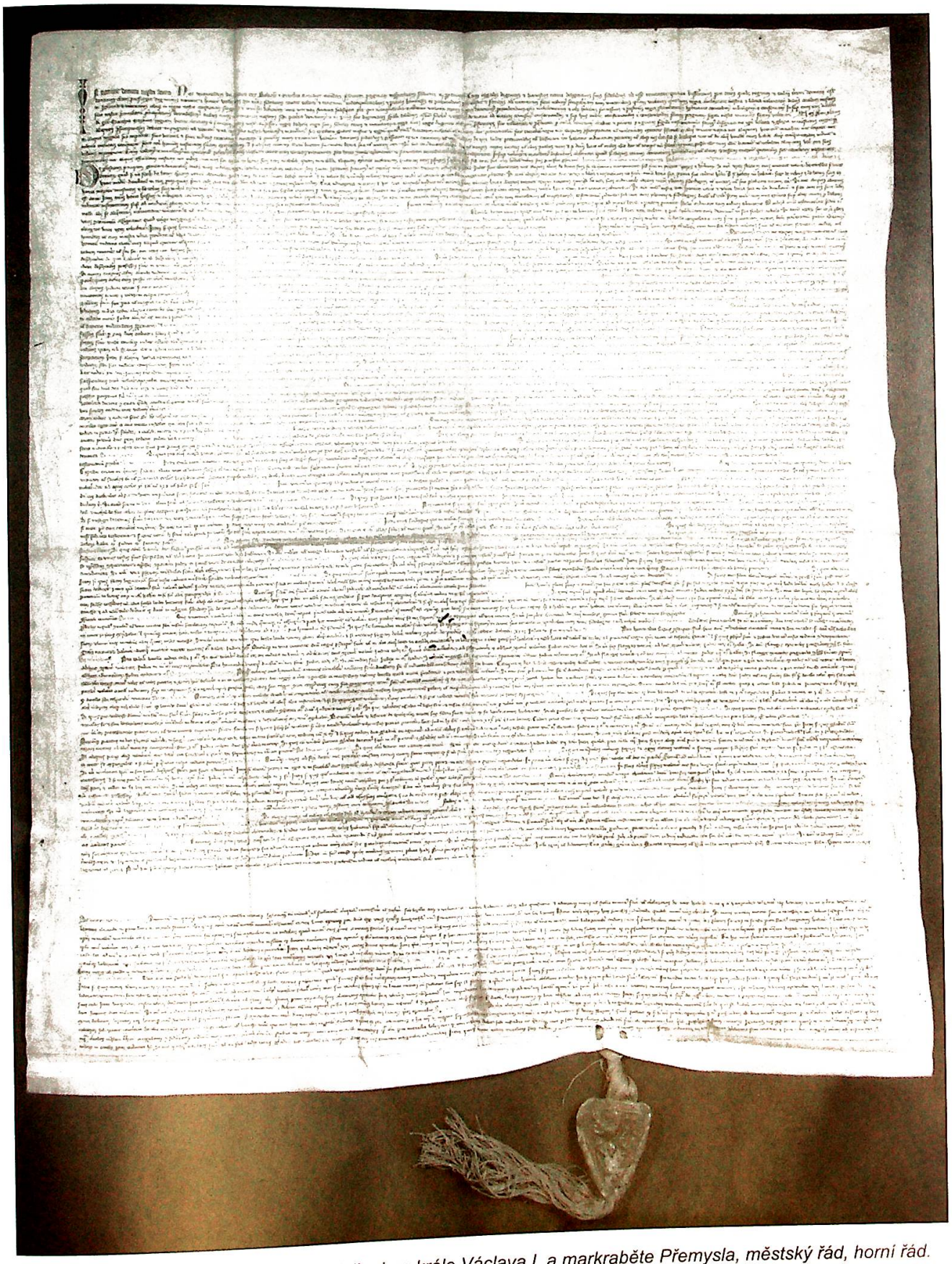

Obr. 3: Jihlavská právní listina B - privilegium krále Václava I. a markraběte Přemysla, městský řád, horní řád. Foto SOkA Jihlava.

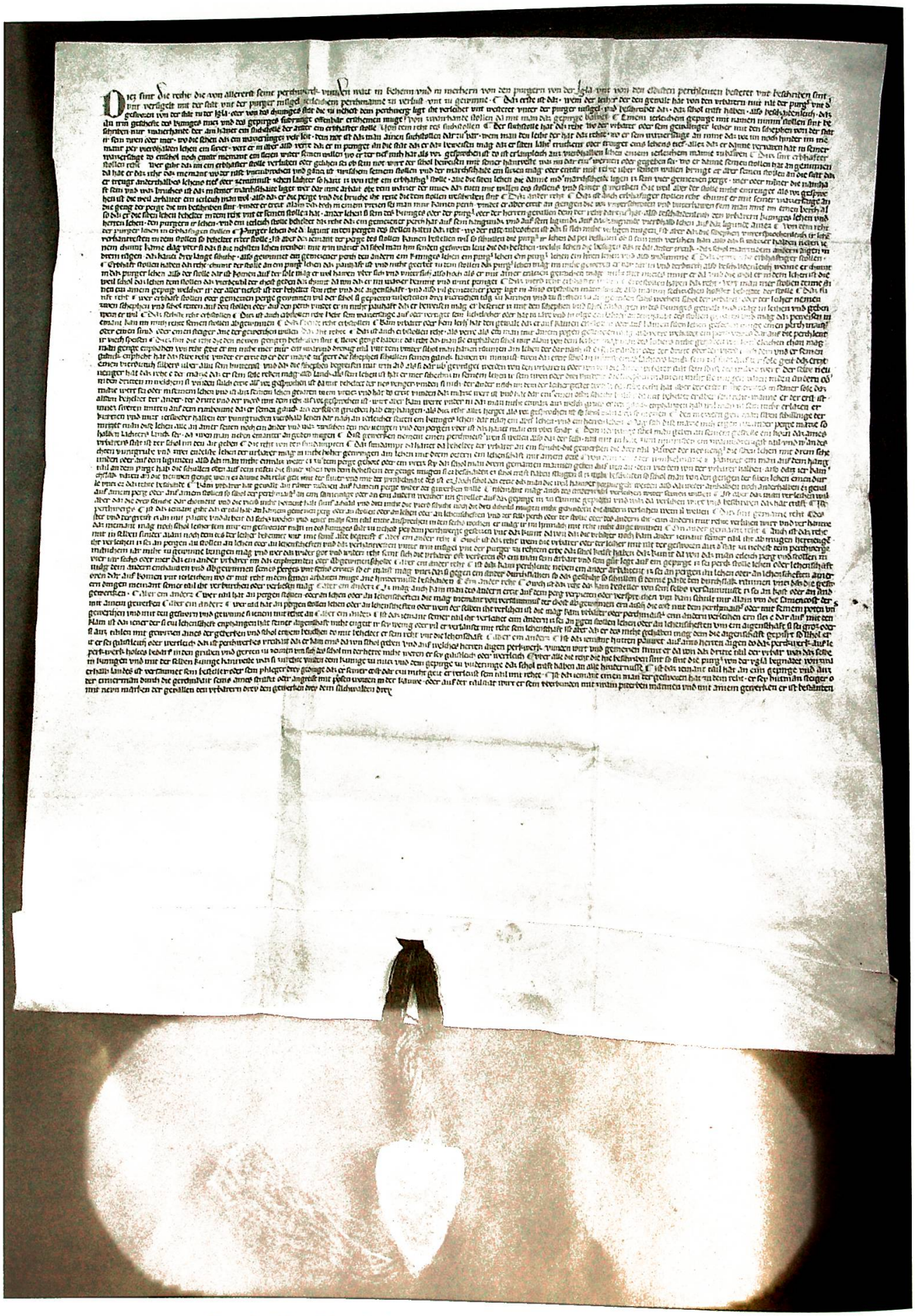

Obr. 4: Jihlavská právní listina C - horní řád. Foto SOkA Jihlava.

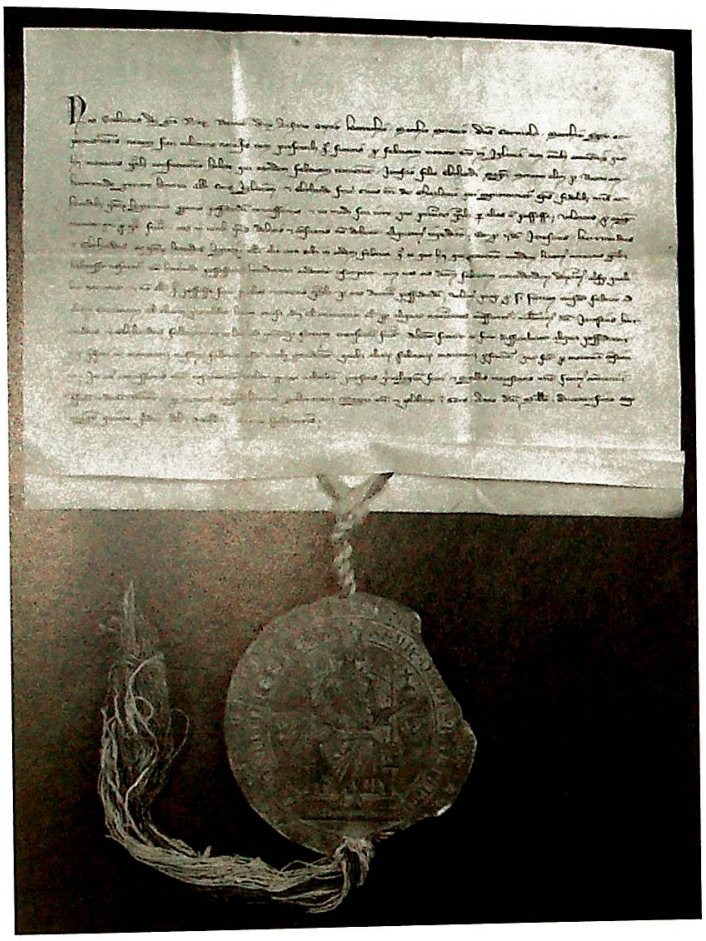

Obr. 5: Přemysl II. Otakar postupuje mincovnu v Jihlavě do držení Jaroškovi, synu kdysi českého mincmistra Ebrharda, Hartmudovi, zeti jihlavskému měšťana Jindřicha Bílého, a Ebrhardovi, bratru čáslavského měšťana zvaného Biskup, 30. září 1275. Foto SOkA Jihlava.

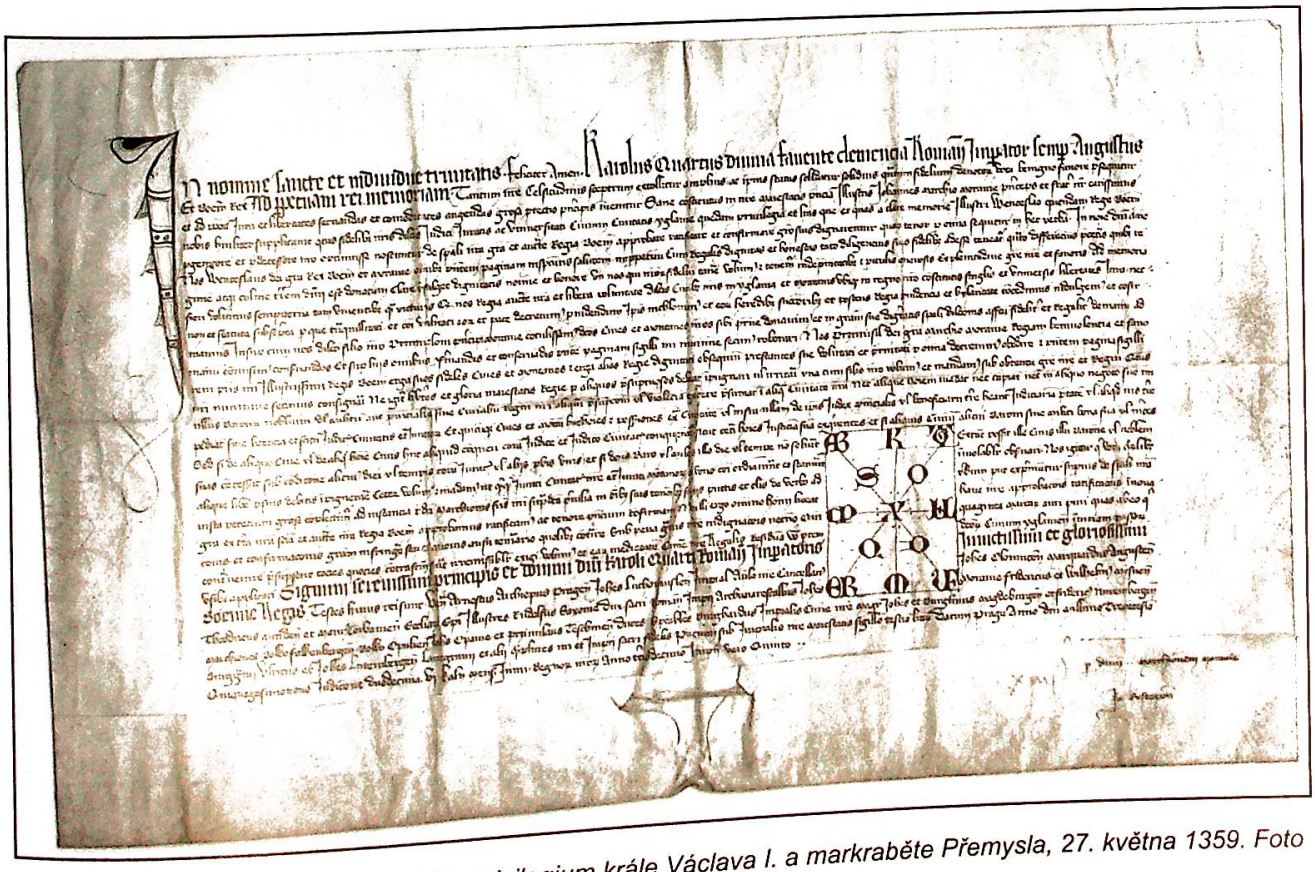

Obr. 6: Karel IV. potvrzuje Jihlavským privilegium krále Václava I. a markraběte Přemysla, 27. května 1359. Foto SOkA Jihlava.